

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TARİH ARAŞTIRMA MERKEZİ

HAÇLI SEFERLERİ
ve
XI. ASIRDAN GÜNÜMÜZE HAÇLI RUHU
SEMİNERİ

26-27 MAYIS 1997

BİLDİRİLER

EDEBİYAT FAKÜLTESİ BASIMEVİ
İSTANBUL 1998

HAÇLI SEFERLERİNE KARŞI RUMELİ TÜRKLERİNİN ROLÜ

*Muzaffer TUFAN**

Giriş :

Bildirimizin ana tezini, seminerimizin konusu çerçevesinde, üç boyut oluşturacaktır. Bunlardan birincisi, Haçlı seferlerinin asıl sebebi, ikincisi XI. asrın özelliği ve üçüncü boyut günümüzde Haçlı ruhunun devamlılığı olacaktır. Bu üç boyut ışığında bildirimizin *ana tezi* şudur : *Haçlı seferleri bize geçmişi öğretir, bu günü açıklar, yarını aydınlatır!*

Ana tezimizi açıkladıktan sonra, mekânımızı da dile getirerek, Anadolu-Filistin-Kudüs'ten değil, Balkan yarımadasından söz edeceğiz. Bildirimiz iki bölümden ibaret olup, bunların birincisi geçmiş, ikincisi günümüzde Haçlı ruhunun devamını inceleyecektir.

Mekân ve zaman kavramlarına baktığımızda, Rumeli'de XI. yüzyılda İslamiyet'ten önce Türk Peneçek, Türk Kuman, Türk Vardariot ve benzeri boyların varlığı ile canlı faaliyetlerini görmekteyiz¹.

Bu Osmanlı öncesi Türk boyları Rumeli'de o kadar etkileyici olmuşlardır ki yarımada da bir çok nehir, ova, dağ ve tepelerin adlarını Türkçeleştirmişlerdir. Böylece yaklaşık 800.000 km²'lik yarımada nın Latince olan eski *Haemus* adı yerini Türkçe olan *Balkan* sözcüğüne bırakmak zorunda kalmıştır. Bu kelime, «sık ormanlarla kaplı sıradağ» anlamını taşımaktadır. Makedonya coğrafyasının şah damarını teşkil eden nehrin Yunanca olan eski

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğretim üyesi.

¹ Bahaeddin Ögel, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, TTK yay., Ankara 1984.

Axios adı yerini Türkçe olan *Vardar* sözcüğü lehine terk etmiş; *Lyhnedos* gölü *Ohri* gölü adını almıştır².

Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Biz bunu çeşitli yayımlarımızda ortaya koymaya çalıştık³. Bu kez XI. asrın kaynaklarına atıfta bulunarak bu gerçeklerden bazılarını kanıtlayacağız.

XI. asırda yaşayan ve yazan Anna Comnena «*Alexiad*» adlı eserinde sadece *Vardar*, *Ohri* vs. Türkçeleşmiş yer adlarından değil, Balkanlar'da birçok yetenekli Türk komutanından da bol bol söz etmektedir. Bunların adlarını ileride sunacağız.

Haçlı Seferlerinin Asıl Sebebi, din motifinin yanı sıra, Batı Avrupalıların çıkarlarıydı. Çünkü, XI. asırda yayımları için başka alternatifleri yoktu. Amerika kıtası ve buhar makinası keşf edilmemiş, Süveyş kanalı açılmamıştı. Atlantik Okyanusuna açılmayan İngiltere, Fransa, Almanya, Portekiz, İspanya, İtalya vb. Batı devletleri öylesine sıkışmışlardı ki, bu durumdan kurtulmak için gözlerini Doğu'ya yöneltmişlerdi. O zamana kadar Mısır, Afrika, Hindistan ve Çin'den baharat, pamuk, yün, ipek ve benzeri zanaat işleme ürünlerinin, pirincin, limonun, portakalın, muzun, narın, fıstığın ve diğer bir çok meyve sebzenin ticareti Doğu'nun tekelinde bulunduğu için, buraları Batı'dan daha zengindi. *İpek Yolu* Akdeniz'in Doğu kıyılarına ulaşmış, buradaki şehirlerin kalkınmasını teşvik etti. Bu ticarî merkezlerden biri de Kudüs idi. Neticede, XI. asırda zanaatlar, ticaret ve refah Doğu'da geliştiği için Batı'nın oralara yayılma iştahını artırmaktaydı. Doğu altını ve

2 Anna Comnena, *The Alexiad*, Kagan Paul, Trubner Co. Ltd., London 1928, s. 21, 124, 321; Anna Comnena *Alexiad-Malazgirt'in Sonrası* çeviren: Bilge Umar, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1996, s. 35: Makedonya'daki *Vardar ırmağını* ilkçağ Hellenleri genellikle *Axias* diye anıyorlardı (örneğin, Herodotos, VII, 123). O nedenle, Anna, *Vardar*'ın, Hellenler ve Rumlarca kullanılan ad olmadığını vurgulamak istiyor.

3 Muzaffer Tufan, «Göç Hareketleri ve Yugoslavya Türkleri», *Erdem*, Ankara 1989, sayı 15, Türkçe metin: s. 925-976, Fransızca metin: 876-924; «Türkler, Ruslar ve Bulgarlar», *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, V/2 (1988), s. 193-218; «Milletlerin Büyük Göçleri...», *X. Türk Tarih Kongresi 1986*, IV Ankara 1993, s. 1925-1323; «Balkanlarda Bin Yıllık Türk Kültürü», İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi Yay., İstanbul 1996, s. 1-15.

öteki nimetlerini ele geçirmeden, Batı gelişemiyordu. Bu asıl gereksinim, kutsal Kudüs'ü Doğu Hıristiyanlık âlemini Müslümanlar'ın elinden kurtarmayı dinî bir motif olarak kullandı, ama bu dinî motifin altında Batı emperyalizmi yatıyordu.

Bu tarihî olayın gerçeğini görmeyenlere veya böyle görmek istemeyenlere sunulabilecek bir çok sorudan, dört tanesi ile yetineceğim. Bunlardan *birincisi*, neden *Haçlılar* Müslümanların yanı sıra Musevîleri, Bogomilleri ve yerli (Doğu) Hıristiyanları da yağmalıyorlardı? Bunun bir çok kanıtından birini teşkil eden Adriyatik Denizi kıyısındaki Zara (Zadar) Hıristiyan kalesinin 1202 yılındaki Haçlılarca yağmalanmasını anımsatmak yeterli olacak kanaatindeyim. *İkinci soru*, neden Hıristiyan Bizans, Haçlı seferlerinden korkuyordu? *Üçüncü soru*, neden Haçlılar, Kudüs şöyle dursun, Anadolu'da Urfa ve Antalya'ya yerleşip iki Haçlı devleti kurdular? Nihayet, *dördüncü soru*, günü gelince, neden *Haçlılar* tarafından işgal edilip, İstanbul'da bir «Latin Krallığı» kuruldu?

Çünkü, Haçlı seferlerinin asıl sebebi Batı Avrupalıların öz çıkarlarıydı. Bunun içindir ki *Haçlı ordularının başında Batı devletlerinin kralları* bulunmaktaydı. Bu demek değildir ki Haçlıların dinî motifleri yoktu. Tabii ki, vardı ve dinî motifler önemliydi. Ancak, sıradan Haçlıların motiflerinin ve orduları başında bulunan Batı devletleri krallarının plânlarının her konuda tamamen aynı olduğunu söylemek kolay değildir. Nitekim, sefere çıkmadan önce coşturucu nutuklarda sadece dinî motifler değil, işgal edilecek toprakların zenginliği de dile getirilmekteydi.

Eğer Kudüs'ü Müslümanların elinden kurtarmak tek amaç ise, neden Haçlılar Adriyatik kıyısında Hıristiyan Zadar'ı yağmaladılar? Neden Haçlılar XI. asırda Hıristiyan İstanbul'u işgal edip, «Latin Krallığı» kurdular? İstanbul o zaman Müslüman Türklerin eline henüz geçmemişti.

Başka bir ifade ile, Haçlı seferlerinin *hedefi* bir *aysberge*, yani *buz dağına* benzer. Deniz suyu üstünde gürülen hedefte din motifi okunmakta, aysbergin su altındaki bölümünde ise Batı devletlerinin ve krallarının öz çıkarları bulunmaktadır. Çünkü bilimsel açıdan *salt* bir etkenle yetinmek yetersiz kalır. Dinî, siyasî, ekonomik ve sosyal motifleri bir birinden ayırmak kolay değildir. Çün-

ki aysbergin derinliğine benzer. Bu çıkarlar yüzünden Batı Avrupalılar sadece Müslümanlara ve Doğu Hıristiyanlarına karşı değil, zamanla kendi aralarında da büyük kanlı savaşlara giriştiler. Bu tarihî olayın gerçeğini böyle görmek istemeyenlerin sayısı Batı'da çoktur. Biz burada Haçlı Seferleri'nin ünlü tarihçisi olan *Steven Runciman'ı* dahi göz ardı edemeyiz⁴.

Peki, yaklaşık iki yüz yıl süren bu büyük siyasi ve askerî savaşları hangi etkenler hüsrâna mahkûm etti?

Tabiidir ki çok etken söz konusudur. Bunların başında her emperyalızmin, ne kadar kamufle edilmiş olursa olsun, eninde sonunda kaybedeceği etkeni gelmektedir. Bunun yanı sıra Haçlılar arasında çıkar çatışması da önemli yer almaktadır. Diğer etkenlerden de söz edilebilir, çünkü bunlar çok yönlü ve çok boyutludur. Ancak *direnişin, silâhlı mücadelenin rolü* kesinlikle en büyüktü. Bu çevrede Türklerin payı küçümsenmeyecek kadar önemliydi. Türkler derken, sadece Anadolu'daki Müslüman Türkleri değil, Rumeli'deki Peçenek Türklerinin Haçlı Seferlerine karşı verdikleri mücadeleyi de kast etmekteyim.

Bilindiği üzere, Peçeneklere dünya tarihinde çok mühim bir rol isabet etmiştir. Bulgarlar XI. asrın başlarından itibaren Balkan yarımadasına akınlar yapmışlardır. Böylece, güney sahilleri, bugünkü Bulgaristan ve Makedonya Peçeneklerin yatağı olmaya başlamış buralarda bir çok Peçenek kolonileri tesis edilmiştir⁵. Bunu yazan A. N. Kurat özellikle şunu vurgulamaktadır: «Anadolu'dan geçen Türklerden çok evvel, Rumeli ve Balkanlar Oğuz Türklerinin bir zümresi tarafından meskûndü. Nihayet Peçeneklerin Bizanslılar üzerine arkası kesilmeyen hücumlarının Anadolu'nun Selçuklu Türklerinin eline geçmesini çok kolaylaştırmış olması muhakkaktır⁶.

4 Steven Runciman, *The Emperor Romanus Lecapenus*, Oxford 1930; *A Study of Tenth-Century Byzantium*, Cambridge 1929.

5 Golubovskij, P., *Pecenegi, Torki i Polovcy*, Kiev 1884; Vesilevskij, V., *Bizantiya i Pecenegi (1048-1094)*, Trudy I, St. Petersburg 1908; Hüseyin Namık, *Peçenekler*, İstanbul 1933.

6 A. N. Kurat, *Peçenek Tarihi*, İstanbul 1937, s. IX.

Aynı gerçeği Anna Comnena ve diğer kaynaklar sunmaktadır. Anna, babası I. Alex Comnenos'un 1081-1118 yılları arasında, tam 37 yıl tahtta bulunduğu sürece, yaptığı hizmetleri anımsarken, Peçenek Türklerinden sık sık söz etmektedir, çünkü babası onlarla kimi zaman mücadele eder, kimi zaman asker ve komutan almak zorunda kalır. Tarihte meşhur olan «Bizans oyunları» taktiğini kullanan I. Alex Comnenos Rumeli Türklerini Haçlı Seferlerine karşı atağa geçirmeyi de yönlendirdi, çünkü çok boyutlu amaçlarından ikisi ağır basmaktaydı. Bunlardan birincisi Haçlıların Rumeli'de uzun süre kalmamaları, ikinci sebep ise bir an önce onları Rumeli ve İstanbul'dan uzaklaştırıp, Anadolu'da Selçuklulara karşı sevk etmektir. Dolayısıyla I. Alex 1096'da Birinci Haçlı Seferlerinden Bizans İmparatorluğu lehine yararlanmaya çalıştı ve Anadolu'nun bir bölümünü yeniden ele geçirmeyi başardı.

Sir-Derya'dan Vardar Nehrine Uzanan Peçenek Akınları :

Peçenek tarihinin kronolojisine baktığımızda VIII. yüzyıldan itibaren *Sir-Derya* nehrinden hareket ederek, Aral Gölünü aşmış 860-889 yılları arasında *İdil* (Volga)'i geçerek Don-Dinyeper arasında yer aldıklarını görmekteyiz. Peçenekler 894'de Macarlara karşı Bulgarlarla anlaşmışlar, 915-16'dan 949 yılına kadar Bizans'ın ilgisini çekip, münasebetlerini elçi seviyesine yükseltmiş ve 971'de Bizans elçisi Peçenek başbuğu ile bir sulh aktı hazırlamıştır. Ancak Tuna'nın aşılması ve Peçeneklerin Bulgaristan, Trakya ve Makedonya'ya yayılmaları engellenemez hale gelmiştir, çünkü bu yeni göç dalgası tarih sahnesinde lâıyk olduğu rolü oynayacaktır. Dolayısıyla, 1026-1028 yılları arasında Peçeneklerin Bulgaristan'a, 1034-1035'lerde Makedonya'ya Selânik'e kadar büyük akınları başlamış; neticede, Peçenekler, âileleri ve çocuklarıyla Vardar ovasına yerleşmişlerdir.

1969 yılında, Üsküp'te yayımlanan *Makedon Milletinin Tarihi*'nde (I/174) şu gerçek sunulmuştur : «Bizans ordusu içinde faaliyet gösteren Peçenek ve Türklere, Haçlı ordusunu Vardar'da bekleyip saldırmaları emredilmişti... Haçlılar Peçenek, Kuman, Türk

ve Makedonların tuzaklarına düşmek üzere olduklarından Makedonya'yı acele terk etmek zorunda kalmışlardı⁷.

Peçenek Türkleri'nin Haçlılara karşı olduklarından sadece I. Alexios Komnenos'un emrinden mi, yoksa kendi öz yerleşim yerlerini, âilelerini ve edindikleri mal, mülkü Haçlıların yağmacılığından korumak için mi yaptıkları, araştırmaya değer bir özel konu olabilir. Biz, burada Haçlı Seferlerine karşı Rumeli Türklerinin savaştığının vakıa olduğunu dile getirmekle yetineceğiz. Bu da bir meşru müdafaa idi, çünkü Haçlılardan önce Peçenekler Makedonya'yı yurt edinmişlerdi.

Son derece önemli bir kaynak olan Anna Comnena'nın *Alexiad* adlı eserinde XI. yüzyılda Rumeli'deki Türk komutanlarının adlarına da rastlıyoruz. Bu da Peçenek ve Kuman ve öteki Türk boylarının renksiz, kimliksiz basit bir kitle olmadığını ispatıdır. Bu komutanlardan birkaçı şunlardır : Camyres, Contogmen, Ameer

⁷ Grup yazar, *Historiya na Makendonskiot Narod (Makedon Milletinin Tarihi)*, kniga prva (birinci cilt), Üsküp-Skopye Tarih Enstitüsü yay., 1969, s. 174'de yer alan yukarıda sunulan Türkçe'ye çevrilen alıntının Makedon dilindeki orijinal metni : «Sakažki da gi prinudi krsonoscite, rakovodeni od Boehmund da ja napuštata Makedonija, imperatorot Alex I Komnen im naredil na Turcite i Pecenezite, kol dejstvuvale vo sostavol na vizantijskata vojska, da ja napadnat krstonosnata vojska kaj Vardar... Ovie morale brzo da ja napuštata Makedonija, bidejki tuka padjale ve zasedi i bile napadjani od Pecenezi, Kumanite, Turcite, Makedoncite i drugi.» Bu alıntının Fransızca'ya çevrilen metnini şu kaynakta bulabiliriz :

Muzaffer Tufan, «Les Turcs de la Macédoine», *Erdem*, Ankara 1989, sayı 15, s. 879 : «L'empereur Alex I Comnène en désirant forcer les Croisés, guidés par Boehmund, à abandonner al Macédoine le plus tôt possible, ordonna aux Petchénèques, qui opéraient dans le cadre de l'armée byzantine, qu'ils attaquent l'armée des Croisés sur le Vardar... Celle-ci fut obligée d'abandonner la Macédoine, parce que les Croisés y tombaient dans des pièges et étaient attaqués par les Petchénèques, les Coumans, les Turcs, les Macédoniens etc.»

Yukarıda sunulan alıntının devamını *Makedon Milletinin Tarihi*'nde bulabilirsiniz. Devamında Haçlıların yaptıkları yağmalar ve katliamlardan açıkça söz edilmektedir. Kaldı ki XI. asırda Makedonya'da yaşayan Peçenek Türkleri kendilerini savunmak zorundaydılar. Görünen o ki, *Makedon Milletinin Tarihi*'nin kanıtlaştığı gibi, Haçlılar ordu, olarak, yağmaları ve katliamları ile Rumeli'de dehşet saçmadan başka yaptıkları hiçbir iyi anı bırakmadılar. Bu tarihi kara damgayı silmeye hiçbir yazarın güçlü yetmez, çünkü Haçlıların geçtiği yerde uzun süre ne horoz öter, ne çimen bitermiş!

Muhumet, Togortac, Maniac, Tarkhan vs. Bunlardan birincisi, yeni Türk komutanı Camyres ve ordusu Makedonya'nın Pelagoniya adlı bölgesinde Frenklere karşı savaşıyordu⁸.

Ayrıca Contogmen ve Ameer Muhumet aslı Türk komutanlarının Nicea Gölü yakınlarındaki savaşta gösterdikleri liderlik vasıfları vurgulanmaktadır⁹.

Anna Comnena, Kuman ordusunun Togortac ve Maniac adlı komutanlarından söz ederken, bunların üstünlük ve seçkinliklerinden bahsetmeden kendisini alamıyor, İmparator Alexios da Kuman ordusu ve komutanlarının başarısı ve seçkinliği karşısında, her ne kadar ittifakta olsalar da, endişe duyduğunu, hatta korktuğunu belirtir, çünkü bugün yanında olan yiğitler yarın ona karşı cephe alabilirler. Bu yüzden İmparator Alexios Türk komutanına ve yanındakilere büyük ikram yapar ve savaşta kazanacakları ganimetlerin yarısını onlara bağışlar. Bütün bunları bize imparator Axios'un öz kızı Anna Comnena aktarmaktadır¹⁰.

Yukarıda zikr edilen Türk Peneçek ve Kuman askerî birliklerinin yanı sıra, Alexios'un ordusunda birçok diğer Türk komutan da bulunuyordu. Meselâ, *Tarkhan'ın* komutası altında kusursuz donanımlı 3.000 Makedonyalı ve Trakyalı vardı. Bu kişi, o dönemde Makedonya'nın ileri gelen bir âilesindendi; ancak, Türkçe Tarkhan sözcüğünden türetilmiş adı, âilesinin Türk kökenini açıkça gösteriyor¹¹.

Bütün bu birinci elden kaynaklardaki veriler Haçlı Seferlerine karşı Rumeli Türklerinin rolünün büyük olduğunu göstermektedir.

8 Anna Comnena, *Alexiad*, s. 126, 244.

9 *a.g.e.*, s. 375.

10 *a.g.e.*, s. 200 : «Amongst a crowd of other captains in the Coman army, Togoriac, Mamiac and a few very valiant men stood out pre-eminent. The Emperor was afraid when he saw the waltitude of approaching Comans... He feared that his one-time allies might become his foes and enemies, and inflict grievous harm on him... He determined to invite the chiefs of Comans to a conferance. They straightway came to him, Maniac himself too... so Alexius ordered the cooks to spread a gorgeous banquet for then... and if God should give them the victory they promised to divide all the bosty that accrued to them into two parts and assign one half to the Emperor.

11 Anna Komnena, *Alexiad* (Malazgirt'in Sonrası), çev. Bilge Umar, s. 28.

Neticede, Haçlılar üçüncü seferden sonra Rumeli ve Anadolu kara yolu yerine, bundan sonraki beş seferi denizden yapmaya yöneldiler; çünkü kara yolu tehlikeli ve geçilmez olmuştur.

Biraz önce adı geçen Peçenek, Kuman ve öteki Türk boylarının komutan adlarının (Camyres, Contogmen, Ameer Muhumet, Togortac, Maniac, Tarkhan) yanı sıra, tarihe geçmiş birçok diğer Peçenek ve Kuman komutanı vardır. Biz burada tümünün adlarını zikretmek niyetinde değiliz, çünkü konumuz XI. asırdaki olaylardır. Bu dönemde şu başbuğlar Peçenek kabilelerini yönetmişlerdir: Kurja (Küre), Kilter, Turak, Kegen, Balçar, Sula, Selte, Katalaim, Karaman, Çelgü, Kançu, Katran vs.¹².

Rumeli'de Osmanlı öncesi Türk unsurunun varlığı ve faaliyetlerinden sadece Bizans, Latin, Rus ve diğer yabancı kaynaklar ve tarihçiler değil, Türk tarihçiler de söz etmektedirler. Bunlardan A. N. Kurat'ın *Peçenek Tarihi*'nin 227. sahifesinde «Haçlılar seferi esnasında, Bizans ülkelerini Latinlere karşı müdafaa ve muhafaza eden Bizans kuvvetlerinin bilhassa Peneçeklerden teşekkül ettiğinin bilindiğini» yazıp, 228. sahifede; Peneçeklerin devamını Evrenüz Beye kadar bağlaması ilginçtir: «—Türk kavimleri pek erkenden Balkan yarımadasına yerleşmişlerdi. Türk zümresinin bilhassa Vardar ovasında iskân edilmiş olmaları enteresandır; IX. asır ortaları Bizans imparatorlarından Theophil İran seferinden dönerken bir Türk kabilesini beraberinde götürmüş, ve aşirete izafeten nehrin de Vardar adı almış olması kuvvetle muhtemeldir. Bizans ordusunda Vardaryotların mühim bir rol oynadıkları malûmdur; bu Türklerin kilise teşkilâtında da kendilerine mahsus yerleri vardı. Bu suretle Vardar ovası X. asırdan itibaren kalabalık bir Türk ahalisinin yurdu olmuştur. XI. asır zarfında, muhtelif zamanlarda, buraya -bilhassa Moglena civarına- Uzlar ve Peçenekler yerleştirilmişti. Osmanlı Türklerinin Balkan yarımadasını zapt ederken en mühim kumandanlardan, Evrenüz Bey Vardar boyunda yerleşmişti. Bunun böyle olması gelişi güzel yapılan bir iş değildir. Evrenüz Bey'in Vardar boyunda Türklüklerini henüz kaybetmemiş olan eski Türk ahalisini bulduğu muhakkaktır¹³.

12 A. N. Kurat, *a.g.e.*, s. 259.

13 A. N. Kurat, *a.g.e.*, s. 227-229.

A. N. Kurat yukarıda sunulan bilgileri birkaç kaynağa dayandırmaktadır. Bunlar Laonikos Chalkokandyles, Zonaras, Chalandon vb. dir¹⁴.

Burada akla ilk gelen soru şu olabilir : 29 Nisan 1091'de Lebunium muharebesini kaybeden Peçenekler yok olmadılar mı?

Cevap : Hayırdır, çünkü hiçbir kavim veya milletin bir meydan muharebesi ile yok olmayacağıdır. Savaşçıların bir kısmı ölür, bir kısmı kaçar, bir kısmı esir düşer. Ancak bu savaşçıların kaderidir. Oysa onların uzakta âileleri, köyleri ve öteki yerleşim yerleri savaştan sonra devam eder. Nitekim ünlü tarihçi Zonaras XII. asrın ortalarında yazdığı eserinde, kendi zamanında Makedonya'daki Moglena'da Peçeneklerin yaşadıklarını ve «Moglena Peçenekleri» adı ile tanıdıklarını yazıyor¹⁵. Onlara toprak verilmiş, çiftlikle meşgul olmaları emredilmişti; bunun mukabilinde kendilerinden Bizans ordusu için atlı kıt'alar teşkil edilmişti. Birinci Haçlı ordusu, Balkan yarımadasından geçerken 1106 yılında Norman kralı Boemund'un eline Peçenek esirlerinin düştüğünü görüyoruz. Boemund altı kişiyi, kıyafetlerini hiç değiştirmeksizin derhal Roma'ya Papa'ya göndermişti; burada gaye Bizans imparatorunun Hıristiyanlara karşı «barbarları kullandığını» göstermekti¹⁶.

Görünen o ki, Peçenekler 1091'de Lebunium muharebesinden sonra yok olmamışlar, 1106'da bazıları yine Haçlılara karşı savaşmakta ve Roma'ya-Papa'ya gönderilmektedirler. Ancak bunlar sadece Haçlılara karşı değil, 1122'de müstakilen yaşayan Peçenekler Bizans üzerine büyük hücumlara geçmekte, 1152'de Tuna'yı geçerek Filibe'ye kadar ilerlemektedirler. Tuna boyundaki Bizans arazilerine Peçeneklerin hücumları 1154, 1161-1171 ve 1197'de kayıtlara geçmiştir.

Bizans kayıtlarının yanı sıra, Peçenekler Macar Tarihinde de önemli bir yer almaktadırlar, çünkü Peçenek başbuğlarından birisi -Samuil Aba XI. asırda Macar tahtını bile işgal etmişti. Harbe gi-

14 Laonikos Chalkokandyles, Darko tab'ı, I, s. 204. Bonn tab'ı, s. 218.

15 John Zonaras, *Cihan Tarihi, 118'e kadar*, III (Bonn 1897).

16 F. Chalandon, *Essai sur le règne d'Alexis Ier Comnene*. Paris 1900; *L'empire grec...*, ve benzeri eserlerine, özellikle, *Histoire de la première croisade*, başlıklı kitabına bk.

dildiği zamanlarda Peçeneklerin kendi büyükleri kumandasında gittikleri görülmektedir. Macar sarayına intisap eden Peçeneklerden 1225'te II. Andrej'nin yanında Aba Bissenus «homo regius»tu, sonra kraliçe Maria'nın saray adamlarından olarak 1381'de Marhalius ve 1386'da Stefen adlı iki Peçenek ismi geçiyor. Bunlardan maada asılları Peçeneklerden gelen çok yüksek asiller mevcuttu. Böylece A. N. Kurat adı geçen eserinde¹⁷, Peçeneklerin varlığını XIV. asra kadar ıspatlayarak, bu çalışmamızın bir önceki sahifesinde sunduğumuz gibi şu ilginç bağlantıyı da kurmaktadır. «Osmanlı Türklerinin Balkan yarımadasını zaptederken en mühim kumandanlardan, Evrenüz Bey Vardar boyunda yerleşmişti¹⁸.

Evrenüz Beyi (Evronos Paşa'yı) sadece tarihçiler değil, Osmanlı tarihini okuyan herkes bilmektedir, çünkü XIV. asırda Rumeli'de gerçekleşen birçok muharebede önemli komutan rolünü oynamıştır. Hammer'in Tarihinde Evrenos Paşa'nın 1396 yılında Niğbolu'da son Haçlı seferine karşı kahramanca savaştığını görüyoruz. Hammer, şöyle diyor: «Mirçe'nin Evrenos Beğ'e karşı Eflâk'ın ormanlarında gösterdiği kahramanlık, tahrip selini durduramadı. Evrenos müstahkem bir ordugâha çekilerek, Eflâklıları ric'at etmeğe zorladı ve memleketi metbû'unun hükmü altına dahil etti.»

Vardar'da başlayan, Tuna'da dağıtılan Haçlı Seferleri

1096 yılında, Boemund önderliğindeki Haçlıların Anadolu'ya geçmeden Peçenek ve diğer Türk savaşçılarının, Haçlıları Vardar'da bekleyip, tuzaklara düşürdüklerinden dolayı Makedonya'yı acele terk etmek zorunda kaldıklarını görmüştük.

Vardar'da Haçlılara karşı başlayan Türk hücumları, üç yüz yıl büyük bir cesaretle sürdürüldükten sonra, 1396'da Tuna'da tamamen dağıtıldı. Bu iki büyük nehir bu bakımdan da büyük önem arz etmekte ve genç nesillere ilham vermektedir. Tuna kıyısındaki *Niğbolu* dillere destan olmuştur.

Vardar 1096 - Tuna 1396 olayları bir tesadüf mü, yoksa bir tarihî dönemeç mi? Rastlantı da olsa, ilginçtir; çünkü her iki nehir Rumeli'nin can damarlarını teşkil etmektedirler.

17 A. N. Kurat, *a.g.*, s. 254, 228-229.

18 *Aynı eser*, gös. yer.

Türk gücü 26 Eylül 1396 - Niğbolu'da sonuncu Haçlı Seferini bozguna uğratarak, Balkanlar'da Osmanlı egemenliğinin pekişmesini sağlamıştır. Koca Tuna kıyısında Türklerin üssü olan *Niğbolu*'yu Macar Kralı Sigismund komutasında Fransa, Burgonya, İngiltere, Almanya, Eflâk ve Flemenk'ten gelen şövalyeler alsalardı, ardından Anadolu ve Suriye üzerinden Kudüs'e ilerleyeceklerdi. Ancak Niğbolu Türk zaferi öylesine büyük etki yarattı ki Haçlı seferlerine son verdi, çünkü altmış bin kişiden mürekkep olan Müttefik askerleri felâketle darma dağınık oldu¹⁹. Bu «altmış bin kişi» rakamını Hammer verirken, kimi diğer tarihçiler iki misli daha büyük olduğunu iddia etmektedirler. Meselâ, *Tacü't-tevârih* «yüz otuz binden» bahsetmektedir²⁰.

Rakamlarda farklılık olsa bile, Niğbolu'da Haçlı Müttefik Ordusunun çok sayıda asker ve şövalyeden oluştuğunu her ciddi tarihçi kabul etmektedir. Hammer şöyle diyor: «Muharebe meydanında on bin Türk na'sı serilmişti... Bir müverrih na'sların toplamını binden fazla bir miktara çıkarır... Padişahın intikamını on bin hıristiyanın kanı teskin etmiş olduğundan beşte birini ayırdıktan sonra, bakiyesini onları ellerine geçiren Müslümanlara dağıttı. Fidyeye ödenince, esirler iade edildi... Bâyezid, şu parlak muvaffakiyetini pâyitahtından bütün Asya hükümdarlarına ilân etti²¹.

Haçlıların bu son seferi Anadolu ve Rumeli Türklerinin birlikte yürüttükleri kahramanlık savaşı ve zaferi ile sonuçlandı, çünkü sadece Evrenos Paşa gibi yiğit komutanlar değil, binlerce savaşçı da Rumeli kökenliydi. Bunların ve Anadolu'dan gelen askerlerin ortak savaşı ile Haçlı Seferlerine son verildi.

19 Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, I, İkra Okusan, İstanbul 1992, s. 414. *Tacü't-tevârih*'den özet : «798'den yüz otuz bin kadar Macar Niğbolu üzerine düşüp, Evrenos Beğ dil haber verecek esir almağa gönderilirse de düşmanla ilgili olan haberi Bâyezid'e, kimseye bildirmeden, gece bir ata binerek, hisar yakınında bir yüksek mahalle çıkıp ilettiler».

20 gös. yer.

21 Hammer, *a.g.e.*, s. 217 : «Bâyezid'in müttefikleri olan Sırbistan Kralı beşbin kişi ile imdâda yetişti ve zaferin yönünü tayin etti. Bu bilgiyi sadece Hammer değil, Angel de vermişti. Angel'in *Macaristan Tarihi*, s. 202'ye bak.

1396 yılına gelmeden yaklaşık elli sene önce Osmanlı Türk hakimiyeti Trakya, Makedonya, Bulgaristan, Sırbistan ve Balkanların öteki bölgelerine yayılmış, bir çok müttefik edinilmiş, Anadolu'dan Türk göçleri Rumeli'yi şenlendirmişti. Türk Müslüman adları konulan çocuklar büyümüş, delikanlı ve asker olmuşlardı. Bu yetişen nesiller Rumeli'yi yurt edinmiş, orada doğmuş, o toprağı alın teriyle işlemiş, Türk alsancağı altında olgunlaşmış ve Rumeli vatanını Anadolu kadar sevmişlerdi. Haçlılar bu düzeni bozmak için tâ Batı Avrupa'dan işgalci olarak geldikleri için, hak ettikleri darbeyi yiyip, Tuna'nın derin sularında boğuldular. Böylece Türk gücü önünde Haçlı seferlerine tarihte son nokta konulmuş oldu.

II

Günümüzde Balkanlar'da Haçlı Ruhu

Her ne kadar 1396'da Niğbolu'da vuku bulan son Haçlı Seferine nokta konulduysa da, Haçlı ruhu altı yüz yıldır devam etmektedir. Batılıların Türk askerî gücüne karşı silâhlı saldırıya geçemedikleri yüzyıllarda, hayallerinde efsanelere dayanarak, Balkanlar'da ve Batı Avrupa'da Hıristiyanları Müslümanlara karşı nefret ve kinle donattılar. Sadece folklor ve tek yönlü tarihleri değil, kiliseler ve manastırlarda çizdikleri yağlı boya büyük duvar tablolarında da genç nesillere Türk ve müslümanlık düşmanlığı aşıladılar. Bu tablolar Roma'daki kiliseler başta olmak üzere, Batı Avrupa ve Balkanların bir çok kilise ve manastırında yer almaktadır.

İşin ilginç yönü odur ki, dinler arasında gerginlik yaratan bu gibi tabloların bazıları Balkanlarda Osmanlı hakimiyeti döneminde yapılmıştır. Bunlardan günümüze dek intikal eden bir örneği Batı Makedonya'da görüyoruz. Üsküp'den Ohri Gölü'ne iki yol gider. Bunlardan birisi Kırçova şehrinden, ikincisi Debre kentinden geçer. İşte bu ikinci istikamette, Gostivar (Kozivar) şehri ve Debre kenti arasında, Radika nehri vadisinde Üsküp'ün 100 km batısında bulunan «Aziz (Sveti) Yovan Bigorski» manastırı ilginç bir sahneyi sergilemektedir. Bu manastır, Osmanlı döneminde

(1831) yılında inşa edildiğinde, kilise salonunun giriş kapısının üstü şöyle bir yağlı boya duvar tablosu ile süslenmiştir. Çeşitli milletler arasında Müslüman Türklere şeytan önderlik yapmaktadır (!), yani direkt bir mesaj sunmaktadır: Hristiyanlardan kim Müslüman olursa, onu şeytan cehenneme doğru götürecektir (!).

Bu kışkırtıcı tablo Osmanlı döneminde (1831 yılında) çizildiğinde, Türkler onu yasaklamamış, gülümseyerek izleyip toleransla bakıp geçmişler. Osmanlı Devletinin Makedonya ve Rumeli'de çok geniş hoşgörüsünü anlayabilmek için bir tek sual yeterli olur. Bu da şudur: Acaba 1997 yılında Türkler Rumeli'de Hristiyanlara karşı benzeri bir tabloyu hayallerinde bile düşünebilirler mi? Oysa, yukarıda adı geçen tabloyu günümüzde de herkes izleyebilir, çünkü Radika nehri vadisinde bulunan «Aziz (Sveti) Yovan Bigorski» manastırı her ziyaretçiye açıktır.

Makedonya ve Bulgaristan'da Müslüman «Pomaklar»ın Durumu

Sözü edilen «Aziz Sveti Yovan Bigorski» manastırının bulunduğu Radika ve Dirim nehirleri vadilerinin yem yeşil yamaçlarında birçok Müslüman ve Hristiyan köyü yan yana yaşamaktadır. Kimi köylerde de komşu evlerin bahçeleri birbirine karışmaktadır. Genel hoşgörünün bir yere kadar devam ettiği söylenebilir. Ancak Osmanlı hoşgörüsü ile kıyaslandığında aciz kalır, çünkü Hristiyanlara karşı bir tablonun düşünülemezliği şöyle dursun, bura Müslümanlarının çocuklarına Türkçe eğitim talebi reddedilmektedir. Arada bir bahane olarak bu Müslümanların ana dillerinin Türkçe olmadığı kullanılmaktadır. Bu Müslümanlara Makedonya'da «Torbeş» denirken, Bulgaristan'da *Pomak* adıyla tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle, Makedonya ve Bulgaristan'da, Türkçe konuşan müslümanların yanı sıra, Türkçe ana dilleri olmayan, ama kendilerini Türk sayan Müslümanlar vardır.

Bunların ana dillerine ve tarihi kökenlerine dair iki zıt görüş vardır. Bunların birincisine göre, Müslüman «Torbeş»ler ve Pomaklar eskiden Ortodoks Slav (Makedon veya Bulgar) iken Osmanlı döneminde zorla İslamlaştırılmışlar; ikinci görüşe göre ise

Torbeşler ve Pomaklar, aynen Boşnaklar gibi, eskiden Bogomil imişler ve Hıristiyanlar, özellikle papazlarca baskı altında bulunuyorlarmış, çünkü bir zıt mezhep teşkil ediyorlarmış. Bogomiller Tanrı ve kul arasında aracı tanımıyor, papazlara hediye vermiyor, kiliseye gitmiyor, ibadetlerini bir nehir veya göl kıyısında, yoksa bir ulu ağaç altında yapıp, Tanrı ile doğrudan doğruya bağ kurduklarına inanıyor, vaftiz edilmek için papazlara gitmiyorlarmış vs. bu sebeplerle «sapık» bir mezhep olarak cezalandırılıyorlarmış. Bu cezalandırmadan söz eden o kadar çok belge var ki, tümünü burada zikretmek imkânsızdır. Zaten bu bildirimizin konusu Bogomiller değildir. Burada Anna Komnena'nın *Alexiad* adlı eserini bir ana kaynak olarak göstermekle yetineceğiz. Anna, 1071-1118 tarihleri arasında yazdığı kitapta, bir mahkeme tanıklığı uslûbuyla şunları yazmıştır : «İmparator Alexios'un giriştiği av kovalaması boşuna olmadı, çünkü her gün Tanrıya/ Ortodoks kilisesindeki İsa ikonası önüne; dolayısıyla, (Ortodoks inancına) bazan yüz kadar, bazan yüzden de fazlasını (sapkınlıktan vazgeçmiş Bogomil'i) getiriyordu; öyle ki, daha önce (silâh zoruyla) tutsak ettiklerinin, bir de o sırada sözlerinin ikna etme gücü sayesinde ele geçirdiklerinin toplam sayısı, binlerce kişilik kalabalıklara, on binlerce kişiye varmaktadır²².

Tabiidir ki, İmparator Alexios ve ondan sonra gelen Bizans, Bulgar, Sırp ve diğer Ortodoks Hıristiyan hükümdarları yukarıda adı geçen Bogomillerin büyük kitlelerin tümünü yakalayamadılar, çünkü Bogomiller uzak ve yol olmayan yerlere kaçarak ayrılmayı başarıyorlardı. Bunların büyük bir kısmı Makedonya ve Bosna'da yaşıyordu. Orada da kilise ve devletin baskısı altında bulunuyorlardı. XIV-XV. asırlarda buralara Osmanlı Devleti yayılınca Bogomiller baskıdan kurtulup gönüllü olarak Müslüman oldular²³.

Bogomiller Müslüman Türklerin hoşgörüsünü beğendiler. Çünkü İslâm'da zorlama yok, Kuran'da *Rabbî'l-müslimîn* değil *Rabbî'l-âlemin* yazılmıştır, yani tekelcilik, sektelik, ayrıcalık ve bölü-

22 Anna Komnena, *Alexiad* (Malazgirt'in Sonrası), çev. Bilge Umar, İstanbul 1996, s. 469 : Bogomillere karşı savaşım, s. 476.

23 Muzaffer Tufan, «Makedonya'da Türk Ahalinin Göçleri», *Sesler*, sayı 306-307, Üsküp 1996.

cülük yerine, bütün âlemi kucaklamak söz konusudur. Rabb herkesindir! Bu geniş hoşgörüyü sığınan Bogomiller gönüllü olarak İslâma geçtiler. Bu sürecin gönüllü olduğunu Paris'te, 1984'te yayınlanan *Larousse*'un 1569. sahifesinde ve diğer kaynaklarda da okuyabilirsiniz (La conversion volontier des Bogomiler à l'Islam). Ben bunu 7 Haziran 1994'te Üsküp'de düzenlenen «Uluslararası Göç» konulu sempozyumda sunduğum bildirimde ve orada yapılan tartışmada savundum ve yayımlandı. «Makedonya, Osmanlı egemenliğinde tam 523 yıl bulundu. Her gün bir Hıristiyanı zorla islamlaştırsaydılar 523 yıl içinde kaç Hıristiyan olacaktı?» sualime 1994'te karşı koyan olmadı.

Makedonya ve Bosna'da, özellikle sözü edilen «Aziz (Sveti) Yovan Bigorski» manastırının bulunduğu Radika ve Dirim nehirleri vadilerinin yem yeşil yamaçlarında birçok Müslüman ve Hıristiyan köyü yan yana yaşamaktadır. Kimi köylerde de komşu evlerin bahçeleri birbirine karışmaktadır. İslâmlaştırma zorla olmuş olsaydı, o zaman bütün bu ahaliyi kapsayacaktı, çünkü buralarda Türk egemenliği 523 yıl sürdü. O dönemde sözü edilen «Aziz (Sveti) Yovan Bigorski» ve Türk Müslümanlara karşı mesaj sunan yağlı boya duvar tablosu yapılmıştır. Bu engin hoşgörüyü gösteren insanlara, günümüzde (1997) istedikleri Türk dilinde eğitim hakkı reddedilmektedir! Oysa koskoca Osmanlı döneminde Hıristiyanlar çocuklarını istedikleri dilde eğitiyorlardı. Kaldı ki, günümüzün iktidarı Makedonya'da «Milli kimliğin belirlenmesinin vatandaşların ve çocuklarının *hissî meselesi* olduğunu» yazarken, Torbeşlerin Türk olma hislerinin beyanını ve çocukların Türkçe okumak isteklerini yıllarca reddetmekle «çifte standart» uygulamıyor mu?

Biz Makedonya'nın bir dostu olarak, doğru soruları sormak zorundayız. Elimizde resmi makamların verdiği, imzaladığı ve mühürlediği belge bulunmaktadır. Bu belgede Makedonya'da millî kimliğin belirlenmesinin vatandaşların *hissî meselesi* olduğu yazılmıştır. Öyle ise, neden Torbeşlere Türk hissi reddediliyor? Bunlar çocuklarının Türkçe eğitim görmeleri için «açlık grevine» gidiyorsa da, insan hakkı tanınmıyor. Ayrıca, Osmanlı saat kulelerine haç dikilmekle Türk gururu zedelenmiyor mu? Bu tablo Makedonlar için de utanç verici değil mi? Bulgaristan'da ise, yaklaşık

bir milyon Pomak zorla vaftiz ediliyor. Bunların Türk olma istekleri reddediliyor vs. Bütün bunlara karşı Türk devleti sessiz kalabilir mi? İnsan Hakları Beyannamesi çerçevesinde gerekli etkiyi göstermek vicdan borcumuz değil mi?

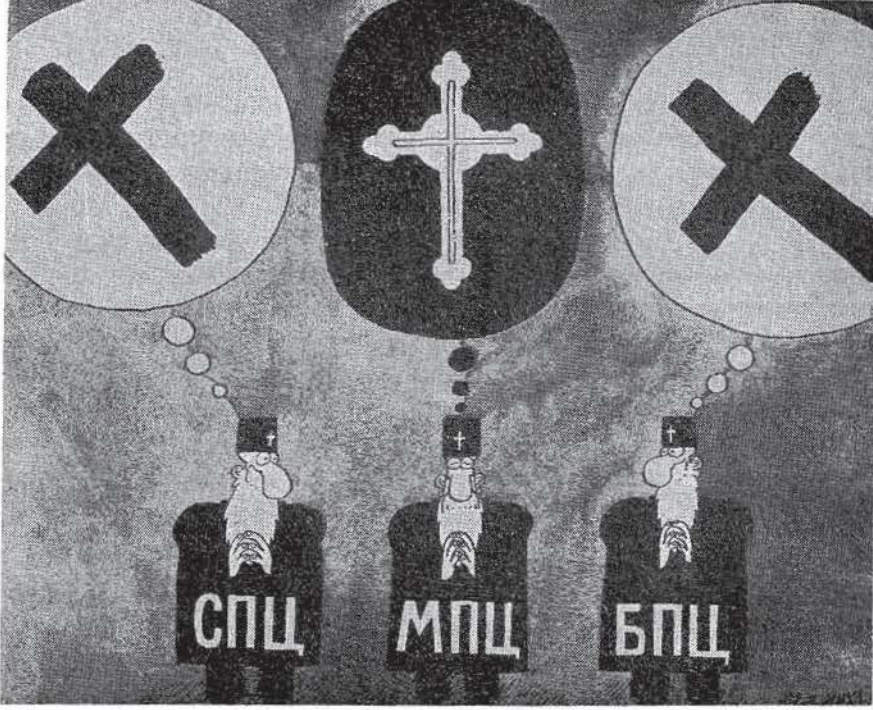
Yoksa günümüzde Balkanlar'da devam eden gizli Haçlı ruhu önünde eğilmek zorunda mıyız? Bunu tarih affeder mi? Zaten oradaki ırkçıların beklediği bu eğilmek değil midir? Biz burada Balkanlar'daki insanları seven, demokrasi yanlısı gruplardan değil, ırkçılardan söz ettik. Onlardan, zaten insancıl, demokrasi yanlısı grupların başı belâdadır. *Hakikî demokratik güçler arasındaki samimi dostlarımızı saygı dolu sevgiyle bağrımıza basıyoruz, çünkü barışın ve huzurun teminatıdır. Ancak onları da yalnız bırakmamak Türkiye ve tüm barışsever dünyanın görevi değil midir?*²⁴.

Makedonya'da insanları seven demokrasi yanlısı insanlardan biri ünlü karikatürist ve mimar Delço Mihaylov'dur. Dünyada birçok karikatür yarışmasına katılıp uluslararası ödüller almıştır. Yayımladığı karikatür kitaplarından birinde ülkesi ve komşuları Bulgaristan ile Sırbistan arasında süregelen ortodoks kiliseler zıtlık ve rakipliğini şöyle bir karikatürle sergilemektedir :

Görünen o ki, karikatürün ortasında yer alan Makedon Ortodoks Kilisesinin temsilcilerine (MPC) Sırp ve Bulgar temsilcileri yan gözle bakmakta ve : «Acaba hangi haç doğru, hangisi yanlış!» diye düşünmektedirler. Aslında üçü de haçtır! Delço Mihaylov bu karikatürü 1995'te çizmiş, kitabında ise 1996'da yayımlamıştır. Karikatürde ilgi çekici ikinci bir özellik mevcuttur. Bu da, haçların boyutunun, üç farklı millî kilise temsilcilerinden daha büyük olduğudur. Bu da Haçlı ruhunun *yeniden* Rumeli'de büyüdüğünü göstermiyor mu?

Bu eğilim sadece Makedonya, Bulgaristan ve Sırbistan'ın bir özelliği olmayıp, Ege ve Akdeniz'de gittikçe artış göstermektedir. Yunanistan zaten öteden beri bu eğilim içindeydi. Oralarda seyahat edenler her yol kenarında, neredeyse her 10 km. başında bir küçük kilise veya en azından bir haç ve yanan mum görmüşler-

24 M. Tufan, «Balkanlarda Bin Yıllık Türk Kültürü», *Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünyası*, İ.Ü. Edebiyat Fak. Tarih Araştırma Merkezi Yay., İstanbul 1996.

dir. Rum Megali İdiası Haçlı ruhunun çağrışımıdır. Bunu sadece Batı Trakya'da değil, Kıbrıs'a yapılan baskıda da sezebiliriz; çünkü AB Kıbrıs Rum bölümüne şimdiye kadar üç buçuk milyar dolar yardım ve yatırım yaparken, KKTC'ne ambargo uygulamaktadır. Bu da kalkınmada eşitsizlik yaratmıştır. Neticede, Haçlı ruhu ambargo ve ekonomik yatırımlarla teşvik edilmiyor mu?

1992'de Bosna'da Tekerrür Eden Haçlı Ruhunun Katliamları

Günümüzde Haçlı zihniyeti kendini en açık şekilde Bosna'da Müslümanlara yapılan katliamlarla gösterdi. İrkçı Sırpların iddialarına göre Bosna Müslümanlarına bağımsız devlet hakkı tanınmamalıymış; çünkü bunlar Osmanlı döneminde İslâmı kabul etmeden önce, «Hıristiyan Sırp» imişler! Oysa dünya tarihinde bilinen gerçek odur ki, MS. VII. asırda Slavlar (yani Sırpların ataları) Tuna nehrini geçmeden önce Balkanlarda bir Bosna mev-

cuttu. O eski zamanlardan günümüze süregelen Bosna adında bir ırmak vardır.

Bosna ırmağından gelen Bosna ülkesinin ve Boşnak milletinin adı Sırp'ların buralara göç etmesinden çok daha öncelerine dayanmaktadır. Bosna'nın eski sakinleri Slavlar değil, bir Hint-Avrupa kökenli yerli halk idi. Bu gerçeği kanıtlayan birçok arkeolojik kalıntı bulunmuştur. Meselâ, Usora ırmağının ağzında Paleolitik Çağa ilişkin izler, Butmir'deki Neolitik Çağ kalıntılarının devamı Donya Mahalla, Klakar, Kakany, Novi Şehir ve Konyiç'te ortaya çıkarılmıştır. Tunç ve Demir çağlarına ilişkin kalıntılar Donya Dolina, Glasinac ve Ripaç'da bulunmuştur. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Eski çağların Bosna'sı zamanla Romalılarcaya feth edilip, Pannonia Eyaleti'ne âit Sava kıyısındaki bölge dışında İlyricum Eyaleti'ne bağlandı.

Slavlar, MS. VII. asırda Bosna'ya gelmeye başladı. Ancak bunların öncüleri Avar Türkleri, Peçenek Türkleri, Kuman Türkleri oldu. Göç eden bu Türk kavimleri, yolları üzerindeki Slavları da harekete geçirdiler, çünkü «Göçebe olduklarından, işgal ettikleri arazilere, buraların işlenmesi için serfleri iskân etmek zorundaydılar»²⁵. Bu serfler Avarların, Peçeneklerin ve Kumanların seferlerinde yaya asker olarak da hizmet görmüş olmalıydılar. En eski Rus yıllıklarına atıfta bulunmamız Avarların Slavlara yaptığı etkiyi ölçebilmek için yeterlidir : «Avarlar Slavları sefaletle terk ettiler. Slav kadınlarını kendilerine âit olarak gördüler»²⁶. Zamanla Avar, Peçenek, Kuman ve diğer Türk kavimlerinin Slav (Sırp) kızları ile evlilikleri ve karşılıklı kültür etkileşimleri Türk kökenli boyların bir kısmının erimesine yol açmıştır, çünkü Avar veya Peçenek babalı, amma Slav analı çocukların anadilleri Slavca olma sürecine giriyordu. Bu süreç anadilinin yitirilmesinin yanı sıra dinî inançların erimesine de yol açıyordu. Neticede, birçok Avar, Peçenek, Kuman babalı, Slav analı nesiller Ortodoks Hıristiyan dinine geçmek zorunda kaldılar. Ancak yine de kendi özünü

25 Laszio Rosonyi, *Tuna Köprüleri*, TKAE yay., Ankara 1984, s. 9.

26 Bkz. Anonymus. *SRH*. I. 40; L. Rasonyi, *aynı eser*, s. 45. Bu konuda M. Tufan'ın Paris Sorbonne Üniversitesi'nde 1985 yılında savunduğu Devlet Doktorasına da bakabilirsiniz. Bu iki ciltlik eseri İ.Ü. Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Merkezinde bulabilirsiniz.

korumak amacıyla olsa gerek *Bogomil* mezhebini seçtiler. Bu mezhep bütün Balkan Yarımadasına rağmen, Bosna'da en yoğunu. Nitekim, Haçsız Bogomil mezar taşları günümüzde Bosna'da çok yaygındır.

Bosna 960'tan sonra Sırbistan'ın geri kalan bölümlerinden ayrıldı ve bağımsız bir siyasal birim oluşturdu. Bosna, X. asırdan başlayarak Hırvatistan Krallığına bağlı «ban» denen prenslerce yönetilirken, 1360'ta prensliğe getirilen Macar kralı R. Layos'un yeğeni Tvirtko tarafından 1371'de bağımsız Bosna krallığı kuruldu. Tarihte ve dil biliminde mevcut olan kayıtlara bakıldığında «ban» denen prens ünvanının ad kökeni Türkçe'de «Bayan» olan sözcükten türetilmiştir²⁷. Bu da «ban» ünvanının Bosna ve Hırvatistan'da Avar, Peçenek ve Kuman Türklerinden kaldığını göstermektedir.

1371'de kurulan bağımsız Bosna Krallığına Bosna-Sırbistan Krallığı dendiye de, yirmi yıl sonra, yani 1391'de Sırbistan'ın ayrılması üzerine bu hanedan 1461'e değin yalnız Bosna'da egemen oldu. Son kral Stefan Tomaşević (1461-63) Bosna'da yaygın bir mezhep olan Bogomillere âdil davranmayınca Fatih 1463'te Bosna'yı kolaylıkla Osmanlı topraklarına kattı. Katı Ortodoks Hıristiyan baskısından kurtulan Bogomiller, Osmanlı hoşgörüsüne sığınıp, serbest nefes almaya başladılar. *Zamanla Bogomillerin bir çoğu kendi rızasıyla İslâma geçtiler*²⁸. Bu gönüllü İslâmlaşmadan sonra Osmanlı Devletinde ilerlemeyi yakalayan eski Bogomillerin çocukları ve torunları subay, memur, kadı, imam ve benzeri makamlara kadar terfi ettiler. Neticede Osmanlı Devletine sınıksız bağlanan Müslüman Boşnaklar kimliklerini de Türk-Müslüman kültürü ile kaynaştırıp, özleştirdiler. Bunlar Osmanlıca tedrisat görüp, Türkçeyi o kadar iyi öğrendiler ki, aralarından bir çok din âlimi, şair, yazar ve bilim adamı çıktı. Büyük vezir Sokollu Mehmed Paşa Bosna kökenlidir. Bosna Tarihi Osmanlıca yazılmıştır. Türkler Boşnak özünü desteklediler.

27 Laszlo Rasonyi, *aynı eser*, s. 7-11.

28 Dr. Rasim Muminović, *Sırbistan i stradainštvo Boşnyaka* (Sırbilik ve Boşnakların ızdırabı), Sarayevo 1994, bu 240 sahifelik kitabın özellikle 158. sahifesinde *İslamlaşmanın gönüllü olduğu gerçeği* vurgulanmaktadır (orjinalinde : prelazak na İslam bio je posvuda dobrovoljan).

Bosna, Osmanlı devletine bağlandığında, ilk örgütlenmede Rumeli Eyaleti'nin bir sancağıydı. Ancak zamanla genişledi, çünkü Bosna'nın eski toprakları Türklerce bu ülkeye bağlandı. 1520-66 yılları arasında hüküm süren I. Süleyman (Kanunî) döneminde Macaristan'da kalan kuzey toprakları da fethedilerek, 1580'deki genel düzenlemede eyalet statüsünde yeniden örgütlendi. Bosna Eyaleti bu düzenlemede *paşa sancağı* Saraybosna'dan başka, altı sancaktan oluşuyordu. Bunlar İzvornik, Saray, Bihaç, Banyaluka, Travnik ve Hersek idiler. XVI. asır sonlarında Bosna Eyaleti'nin 389 zeamet ve timarı, 12 milyon akçe yıllık geliri vardı.

Daha önce görüldüğü gibi, *Bosna* adı bu ülkede akan bir nehirde gelmektedir ki, bu ad buralara Slavların göçünden önce de mevcuttu. Çok daha sonraları, ülkenin güney bölümünde yer alan «Hersek» ise adını kendi kendine hersek (Almanca Herzog : «Dük») ünvanını veren yerel bir derebeyinden almıştır. Bu da XV. asırda oldu. O dönemden sonra Avusturya-Macaristan İmparatorluğu gözünü Bosna-Hersek'e dikmişti. Ancak Osmanlı Devleti güçlü olduğu dönemde bu ülkenin içişlerine komşu devletleri karıştırmıyordu. Böylece Bosna'nın huzuru 1463-1878 tarihleri arasında, tam 415 yıl Osmanlı devleti egemenliğinde sürdü ve Boşnak Müslümanlar birinci sınıf vatandaş olarak kabul edildiler.

Ne var ki, 1877-78 Türk-Rus Savaşı'ndan sonra imzalanan Berlin Antlaşması'yla Bosna ve Hersek görünüşte Osmanlı vilâyetleri olarak kalmakla birlikte, Avusturya-Macaristan'ın denetimine bırakıldı. 7 Ekim 1908'de Avusturya-Macaristan burasını ilhak etti. Ancak altı yıl geçmeden Bosna öylesine karıştı ki Birinci Cihan Harbi'nin patlamasına neden oldu. 28 Haziran 1914'de Avusturya arşidükü Franz Ferdinand'ın Sarayevoda Bosnalı bir gençler grubu tarafından öldürülmesi akabinde, Avusturya Sırbistan'a harp ilân etti. Ancak Fransa-İngiltere ittifakı Avusturya'nın Balkan yarımadasına yayılmasına karşı çıkıp Sırbistan'ı destekleyerek, Avusturya ve Almanya'ya karşı savaşa katıldı. Böylece Birinci Cihan Harbi 1914'de başladı ve 1918'de İngiltere-Fransa zaferi ile sonuçlandı. Bunlar Avusturya'yı öylesine küçülttüler ki, elinden sadece Bosna-Hersek'i değil, Adriyatik Denizi'ni de aldılar. Avusturya aleyhine küçük Sırbistan'ı büyütterek adını da *Yugo-Slavya* yani *Güney Slavya* (*Güney Slavların ülkesi*) olarak

ilân ettiler. İngiltere-Fransa'nın çıkarlarının kalkını olarak kurulan bu yapay Yugoslavya'ya Bosna-Hersek'i de kattılar. Bu yapay devlet 1918'den 1941'e kadar, 37 yıl sürdüğü sürece Bosna müslümanları ikinci sınıf vatandaş statüsüne tâbiydiler.

1941-1944 yılları arasında Bosna-Hersek ve Yugoslavya, Faşist Almanya'nın işgaline uğradılar. İkinci Dünya Savaşı milyonlarca insanı kurban etti. Bosna ve Yugoslavya'da kan davası başlamış, etnik grupların gözlerini ırçılık ve dinî düşmanlıklar karartmıştı. Her tarafta kan gövdeyi götürürken, en büyük kayıpları Boşnak müslümanları verdiler, çünkü onları destekleyen yoktu. Bir yandan Sırp ırkçı cânileri olan *Çetnikler*, öte yandan Hırvat cânileri *Ustaşiler*, Boşnak Müslümanlarını kısıp almış, tamamen yok etmeye çalışıyorlardı. Bu katliamın adını Uluslararası Bertrand Russel Barış Mahkeme Heyeti *SOYKIRIM* olarak belirtip, 881 sahifelik belge kitabı da yayımladı. Kitabın konusu : «Genocid nad Muslimanima» (Müslümanlara karşı soykırım)²⁹.

1944'te İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, Mareşal Tito komutasındaki partizan savaşçılar (bunların büyük bir kısmı komünistti) iktidarı ele geçirip Yeni Yugoslavya'yı kurdular. Bu bir federasyon devlet düzeniydi. Altı cumhuriyetten ve iki otonom (özerk) bölgeden oluşan Yugoslavya Federasyonu çerçevesi içinde Bosna-Hersek'e de bir Cumhuriyet hakkı tanınmış, haritada sınırları çizilmiş ve yüzölçümü 51.129 km² olarak ilân edilmişti. Bu cumhuriyetin nüfusu Boşnak Müslümanlardan, Ortodoks Sırpardan ve Katolik Hırvatlardan oluşup barış koşulları sayesinde çoğalıp, 1985 sayımına göre 4.523.000 kişiye ulaşmıştı. Bosna-Hersek halkının çoğunluğunu Boşnak Müslümanlar oluşturmaktaydı ve Tito hayattayken, halklar arası eşitliği sağlamaya çalışıyordu. Bu çabalar Tito tarafınca da destek görüyordu, çünkü o bir Sırp değil, Hırvattı. Yani Tito da Yugoslavya halklarının çoğunluğunu oluşturan Sırpardan değil, daha az sayılı bir halk olan Hırvatlandı. Neticede, kendi öz Hırvat halkının eşitliğini destekleyerek, bunu salt onlar için değil, herkes için yapmaktaydı.

29 Vladimir Dediye i Antum Miletic, *Genocid nad Muslimanima (Müslümanlara Karşı Soykırım)*, Biblioteka Refleksi yay., Svyetlost-Sarayevo 1990.

Bosnak Müslümanlar 1944-1991 yılları arasında, tam 47 sene iyi gelişip, bağırılarından birçok yüksek tahsilli kadro, üniversite profesörleri, tıp ve bilim doktorları, hukukçu, sosyolog, tarihçi, yazar, şair, sanatçı ve benzeri aydınlar yetiştirdiler. Bunların arasında Şarkiyatçılar ve Türkologların sayısı ve etkisi küçümsemeyecek kadar önemliydi. Yaklaşık 50 yıllık bir barış süreci içinde Bosnak Müslümanlar o kadar ilerlediler ki kendi aralarında sadece Bosna-Hersek Cumhuriyetinde değil, Yugoslavya Federasyonunda da en yüksek mevkilere, Başkanlık (Cemal Biyediç) dahil, Bosnak Müslümanların gelmesi ve başarılı görevler yapmaları sağlandı. Bu ilerleme süreci, tabii ki, birçok Sırp milliyetçi tarafından yapılan engellemelerle karşılaştı, çünkü onlara göre Bosna Müslümanlarına *millî kimlik hakkı* tanınmalymış, bunlar Osmanlı döneminde İslâmı kabul etmeden önce «Hiristiyen Sırp» imişler³⁰.

Bosna Müslümanlarının millî kimlik hakkına karşı koyan Sırp milliyetçilerinin başına Yugoslavya Federasyonu İçişleri Bakanı Aleksandar Rankoviç gelmekteydi. Ancak Rankoviç yalnız değildi. Bir genelleme yapmak her ne kadar doğru değilse de, -çünkü kimi iyi niyetli Sırpolar da vardır-, aşağı yukarı Sırpoların % 90'ı Bosna Müslümanlarının millî kimlik hakkına karşı katı bir tavır içindedirler. Bu, özellikle 1974 yılında yapılan Yeni Anayasa hazırlıkları sırasında görüldü, çünkü eski İçişleri Bakanı A. Rankoviç görevinden alınmasına rağmen, öteki Sırp yöneticiler Bosna Müslümanlarının millî kimliğinin resmen kabûlüne karşı koydular. Yapılması gereken Yeni Anayasada «Boşnak» (Bosnac) millî kimliğinin kabûl edilmesi idi. Ancak Sırpolar buna karşı koydular, çünkü Bosna Sırpolarının da zamanla bu kimlik içinde kaynaşmalarından endişe etmekteydiler. Aslında bu bir bahaneydi. Asıl amaç «Büyük Sırbistan» hayalinin bir gün gerçekleşmesi için bir açık kapı bırakmaktı. «Boşnak» millî kimliği kabûl edilseydi, Sırbistan'ın Bosna'ya yayılma hayalinin «gerekçesi» ortadan kalkmış olabilirdi. 1974 Anayasası ile çözülmeyen problem 1991 olaylarına gebe oldu.

30 Bu çalışmanın ikinci bölümünün «c» kısmının girişine bak.

1980 yılında Hırvat kökenli Yugoslavya Cumhurbaşkanı Tito ölünce Federasyon halklarından sayıca en çoğunlukta olan Sırlar başlarını kaldırmaya başladılar. Güvendikleri etken Yugoslavya ordusu idi, çünkü subayların % 90'ı Sırlardan oluşmaktaydı. Ancak Sırlar Bosna-Hersek'te çoğunlukta değildi. Buna rağmen Sırlar baskılarını gittikçe arttırdılar. 1980-85 yılları arasında başlayan gerginlik, 1986'dan sonra yoğunlaştı. Sırların baskısı sadece Bosna-Hersek'te değil, Yugoslavya Federasyonu'nun öteki cumhuriyetleri ile özerk bölgelerinde, özellikle Kosova, Slovenya ve Hırvatistan'da hissedilmeye başlandı. Özerk Kosova Bölgesi'nin Arnavutlarını destekleyen küçük Arnavutluk Yugoslavya'ya karşı güçsüz iken, Slovenya ve Hırvatistan'ı destekleyen Almanya, Avusturya ve öteki Batı Avrupa devletleri neredeyse açıkça Yugoslavya'nın dağılma sürecini teşvik ettiler; çünkü Almanya ve Avusturya'nın amacı Slovenya ve Hırvatistan aracılığıyla yeniden Adriyatik ve Akdenize, dolayısıyla Arap petrolüne yaklaşmak ve ulaşmaktı.

Dıştan desteklenen, ama içten Sırp milliyetçi baskısı yüzünden hareketlenen Yugoslavya Federasyonu'nun çözüm süreci, SSCB'in krizi etkisi ile daha da yoğunlaştı. Belgrad'daki Sırp yöneticiler daha esnek olabilseydi, yani Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Makedonya'ya daha geniş haklar sağlayabilseylerdi, belki 1990'da bir şeyler yapılabilirdi; konfederasyon şeklinde bir düzene geçilebilirdi.

Ancak Sırp milliyetçilerinin lideri olan Slobodan Miloseviç ve arkadaşları idarecilik yeteneğinden yoksun oldukları için Yugoslavya Federasyonu yerine «Büyük Sırbistan»ın kurulmasını tercih edip, Yugoslavya ordusuna güvendiler. Bu da onların dar görüşlü olduklarını gösterdi; çünkü bütün Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek ve Makedonya halkları ayağa kalkıp, referandumla bağımsızlıklarını ilân edince, ordu da Sırbistan sınırları içine çekilmek zorunda kaldı. Bir tek Bosna-Hersek'ten ordu çekilmedi, çünkü burada iki farklı etken söz konusuydu. Bunlardan birincisi, Bosna-Hersek'te, Müslüman Hırvat çoğunluğun yanı sıra, Sırp azınlığının varlığı, ikinci etken ise dış desteğin eksikliğiydi. Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlığını destekleyen Almanya gibi dayanacak bir güç 1991'de Bosna için görünmemekteydi. Bun-

dan dolayı hortlayan Sırp milliyetçileri Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nin 15 Ekim 1991'de ilân edilen bağımsızlığını kabul etmeyip, eski Yugoslavya Ordusunun silâhları ile saldırdılar. Belgrad'daki Slobodan Miloşeviç'in Bosna'ya uzanan kara eli Radovan Karadžić, bunun sağ kolu ise komutan Ratko Mladić idi.

Radovan Karadžić 1991'den önceki dönemde Sarayova Üniversitesi öğretim üyesiydi. Ben o zaman Üsküp Üniversitesi Sosyolojik Araştırma Projeler Başkanıydım. Dolayısıyla, Karadžić'i şahsen tanıyorum ve ateist, komünist olduğunu biliyorum. Bu gerçeği Yugoslavya'da zaten bilmeyen yoktur. Bosna katliamının komutanı Ratko Mladić de bir ateist, komünist idi. Eski Yugoslav Ordusu subaylarının çoğu da ateist, komünist idi. Ancak Hıristiyan Sırp halkının dinî duygularını kullanmak amacıyla Bosna Müslümanlarına karşı papazlarla bir oldular, çünkü ortak amaçları Bosna-Hersek topraklarını zaptetmektir. «Büyük Sırbistan» hayali hem papazların hem de ateistlerin ortak hedefiydi. Haçlı ruhunun devamı yeni katliamlara yol açtı. Karadžić için uzakta kalan Kudüs değil, Bosna-Hersek bir «kutsal toprak» idi ve bunu her vasıta ile geçirmek gerekirdi. Hıristiyanların dinî duygularının kullanılması bunlarda önemli bir vasıta olduğu için ortaya atılan slogan «Od Yadrana do İran'a neçe biti muslimana!» (Adriyatik'ten İran'a kadar Müslüman olmayacak) sloganı oldu.

Tarih bir kez daha tekerrür etti, çünkü Bosna-Hersek Müslümanlarına karşı 1992'de başlayan soykırım, 1941-44 tarihlerinde, İkinci Dünya Savaşı'nda yapılan katliamın devamıydı. Bunun adı da vardı. Bu «Etnik arındırma» idi! Yani, Bosna-Hersek'i müslümanlardan arındırırlarsa, bu toprakların tümü Sırlara kalacaktı! Hıristiyanlık dini adı altında aslında Sırp milliyetçiliğinin toprak iştahı yatmaktaydı. Bu nedenle Sırlar sadece müslümanlara değil, Bosna-Hersek Hırvatlarına da saldırdılar ki, bunlar Hıristiyan katoliklerdi. Hiç fark etmezdi, ırkçı Sırlar için önemli olan bütün Bosna-Hersek'e yayılmaktı.

15 Ekim 1991'den önceki yaklaşık elli yıllık barış döneminde komşu olan Boşnak Müslümanlar ve Sırlar bir yerde kahve içeren, Bosna-Hersek bağımsızlığını ilân eder etmez derhal dostluklar unutulup, aralarındaki köprüler havaya uçuruldu ve silâhlı Sırların silâhsız Müslümanlara saldırıları başladı. Eski düşman-

lıkların ruhu «Pandora kutusu»ndan çıkmış, her tarafa dehşet saçmaktaydı. Başkent Sarayova ve öteki Bosna-Hersek şehirleri susuz bırakıldı, elektirikleri kesildi, kış aylarında gaz veya diğer ısınma imkânları hiç kalmadı. Yüzbinlerce masum insan toplama kamplarına ve katliama tâbi tutuldular. «Vay siz, Boşnak Müslümanlar, nasıl olur da bir referandumla Bosna-Hersek'i Sırbistan'dan ayırırsınız?! Bosna-Hersek Sırpların eski «kutsal toprağıdır!» dendi.

Toprak uğruna yapılan dinî savaş ve soykırım bütün dünyayı dehşete uğrattı. Bosna-Hersek 1992'den itibaren üç buçuk yıl kanlar içinde yaşadı. Bu savaş sadece cephede değildi; sivilleri, kadın çocuk ayırmadan, herkesi yok etmecesine hedef alan Sırp keskin nişancıları (snyper) Sarayova çevresindeki tepelerden âdetâ insan avına çıkmışlardı. Evden sokağına çıkmak zorunda olanlar, su taşıyan genç kızlar, çocuklar Sırp nişancılarına kurban gidiyorlardı. Ne zaman ve nereden geleceğı belli olmayan havan mermileri sokakları cehenneme çevirip kanları duvarlara sıçratıyordu. İnsan kanı izleri kolay silinmiyordu. Zırh delici mermilerle patlatılmış beyinler kaldırımlarda kalıyordu. Sarayova Başçarsı Pazarındaki toplu katliam manzaralı çekimler bütün dünya televizyonlarında yayınlandığında insanlar gördüklerine inanamıyorlardı. Bir şehir ve bir ülke düşünün ki sakinleri üç buçuk yıl boyunca evlerinin bodrumlarında uyumak zorunda kalsın. Namlunun ucunda korkuyla büyüyen çocukları düşünün, şehrin köpekleri bile sığınaklara iniyordu, çünkü onların da yaşam enstikti sokaklarda ölüm saçıldığını sezmekteydi. Bu kanlı örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Savaşa hazırlıksız yakalanan Müslüman Boşnaklar büyük kayıplar verdiler. İki milyon nüfuslu bir millet 250.000 şehit verdi, şehir parkları ve öteki yeşil alanları mezarlık olmak zorunda kaldı. Her âilenin, her evin bir ölüsü, bir şehidi oldu. Hastanelerde yatan yaralılar yataklarında kurşunlara ve havan mermilerine hedef oluyorlardı. Bütün bu inanılmaz trajedi Avrupa'nın göbeğinde ve XXI. asra beş kala oluyordu. Bu bir insanlık ayıbıydı. Bosna'da mantığın intihar ettiği, aklın çöktüğü bir zamanda insanlar yine de umut ve özgüvenleriyle direniş için örgütlendiler, sanki herşey yolundaymış gibi yaşamaya devam ettiler, çünkü baş-

ka alternatifleri yoktu; Sırlar onlara soykırım yapmak üzereydi. Boşnak müslümanlar yaşama hakkının silâhlı mücadeleye bağlı olduğu bilinciyle savaşa kısa zamanda hazırlanıp, Sırlara karşı kahramanca direndiler. Bu bir son umut, son direniş ve varolma veya olmama savaşıydı. Acı, insanın ustası olarak kahramanlar yetiştiriyordu. Bosna-Hersek Müslümanların «kutsal toprağı» idi, gidecekleri başka bir yer yoktu; yer altındaysa, yeryüzü için ellerinden geldiğini yapmaktaydı. Nihayet, üç buçuk yıldan sonra, hak, Bosna'da sahibini buldu. Türkiye, ABD, Birleşmiş Milletler Boşnak Müslümanlarının haklı savaşını destekleyip, savaşan tarafları barış masasına oturttu.

ABD'nin *Deytin* adlı şehrinde bir araya gelen Bosna, Sırbistan ve Hırvatistan cumhurbaşkanları A. İzzetbegoviç, S. Miloşeviç ve F. Tudjman'ın imzaladıkları antlaşmaya göre Bosna-Hersek topraklarının % 51'i Boşnak-Hırvat Federasyonuna, % 49'u ise Bosna'da Sırp Cumhuriyetine verildi, ama ülkenin her yerinde seyahat özgürlüğü ve mültecilerin evlerine dönme hakkı öngörül-müştü. Bu iki hak herkes için önem arz etmesine rağmen, Boşnak müslümanlar için hayati rol oynayacaktı; çünkü bunlar üç buçuk savaş yılı süresince evlerinden kaçmak, mülteci kamplarına sığınmak zorunda kalmışlardı. Ne var ki, Sırlar *Deytin Barış Antlaşması* ile öngörülen maddeleri uygulamıyorlar, yani Boşnak Müslümanlara evlerine dönme ve her yerde özgürce seyahat etme izni vermiyorlardı. Meselâ, ikiye bölünen Mostar şehrinde, Müslümanlar bayramda mezarlığa fatiha okumaya gittiklerinde onlara silâhla ateş açılmıştı. Bunu sadece Sırlar değil, Hırvatlar da yapmaktaydılar. Kurbanlar ise Müslüman Boşnaklardır.

Şimdilik üçe bölünen Bosna-Hersek her ne kadar sözde bir bütünün üç ünitesi olarak sayılıyorsa da, aslında zaman bu bütünün kesin parçalanması için çalışıyor gözükmektedir; çünkü ne Sırlar, ne Hırvatlar mülteci müslümanların evlerine dönmeleri için gerekli izni vermektedirler. Neticede, üç buçuk yıllık savaşla elde edilen «*etnik arındırılmış bölgelerden*» Sırlar ve Hırvatlar vazgeçmek istemiyorlar. Onların mantığı şudur; şimdilik Bosna-Hersek'in bütününü ele geçiremediyseler de «*etnik arındırılmış bölgeler*»e Müslüman mülteciler dönmessin. Görünen o ki Batı'nın *Deytin Barış Antlaşması*'na verdiği destek yeterli değildir, çünkü

mültecilerin evlerine dönmeleri ve Bosna-Hersek'in her yerinde seyahat özgürlüğü şöyle dursun, Radovan Karadjiç, Ratko Mladiç gibi birçok savaş suçlusunu da serbest dolaşmaktadır. Oysa *Deytin Barış Antlaşması* ile bunların *La Haya Adalet Divanı*'nca cezalandırılmaları öngörülmüştür.

Bosnalı Sırpların lideri Rodovan Karadzic ve komutan Ratko Mladiç hafta sonu kutladıkları dini bayram ayininde Ortodoks patriğin elinde «kutsal ekmek» yedi.

S O N U Ç

Haçlı Seferleri kavramı üzerine biraz daha durmadan sonuca varamayız. Her şeyden önce, bu kavramın Türkçe de iki sözcükten (1. Haçlı, 2. Seferleri) oluşurken, Fransızca ve İngilizce'de bir tek sözle ifade edildiğini, ancak iki anlam taşıdığını hatırlamamız gerekmektedir. Bilindiği üzere, Haçlı Seferlerine Fransızca

«Croisade», İngilizce «Crusade» denir. Bu sözün ilk anlamının «müttefik Hıristiyanlarının kutsal yerleri müslümanlardan kurtarmak olduğunu» herkes bilmektedir. Ancak ikinci anlamı çok ilginçtir, çünkü «sadece geçmişte değil, her zaman bir savaşta kamuoyunun yönlendirilmesi girişimi»ni de içermektedir. Bunun orijinali Fransızca şudur : «Tentative pour diriger l'opinion dans une lutte»³¹, İngilizcede ise «Crusade-2. Vigorous, concerted action for some cause or idea, or against some abuse» olarak ifade edilmektedir³², yani «Belli fikir ve gaye uğruna toplanmış veya herhangi suistimale karşı alınan güçlü faaliyet»e günümüzde de «Crusade» yani *Haçlı Seferi* denir.

Görünen o ki, Fransızca ve İngilizcede her ne kadar bir nüfus farkından söz edilebilse bile, aslında her iki dilde Haçlı kavramının kullanımı günümüzde de yaşam sürecini canlı bir şekilde sürdürmektedir. Özetle, sadece geçmişte değil, her zaman bir savaşta kamuoyunun yönlendirilmesi girişiminde Haçlı ruhu mevcut olabilir. Hal böyle iken «inşallah Bosna katliamı bir daha tekerrür etmez!» demekle yetinebilir miyiz? Gerekli uyarı, savaş suçlarının cezalandırılmasından geçmez mi? Bu yapılmazsa, siyaset bütün bu karmaşık durumu çikmaza sokar.

Bunu ABD, Birleşmiş Milletler ve dünya kamuoyu iyi düşünmeli ve gerekli tedbirleri zaman kaybına uğramadan almalıdır. Çünkü Bosna'da mantığın intihar ettiği, aklın çöktüğü yaralar henüz telâfi edilmiş değildir. Haçlı Ruhu tekerrür edebilir. Bilim adamlarının vicdan borcu kamuoyunu tam zamanında uyarmaktadır. Biz bunu sadece Türkiye'de değil, Fransa, Almanya, Balkanlar'da katıldığımız bir çok uluslararası kongre ve sempozyumlarda hep vurguluyoruz ve yayımlanıyor. İşte Fransa'da yayımlanan bildirimden bir paragraf :

«Birinci Dünya Savaşından sonraki sınırlar 1944'te yeniden teyit edildi. Bu gerçekdışı tertip Balkanlar'da barışı uzun süre savunamazdı. Neticede, Bosna-Hersek trajedisi iki kez yeniden baş-

31 Bak. Micro Robert, *Dictionnaire du Français*, S.N.L.-Le Robert, Paris 1971, s. 251.

32 *Webster's New World Dictionary*, third college edition, ed. V. Neufeldt, Simon Schuster. New York 1988, s. 333.

ladı : 1941-1944 yılları arası ve 1992'de. Kin kör ve rabitasızdı. Milliyetçiliğin geçmişe âit olduğu hayal ediliyordu. Görülen o ki ırkçılıkların dönüşündeyiz. İşte bundan dolaydır ki, Birleşmiş Milletler kurbanların yanında yer almalı ve umulmadık bir tırmanışı engellemelidirler³³.

Bosna bugün acıları ile huzuru yakalamaya çalışıyor. Umulmadık bir tırmanış derken sadece Sırpı ve Balkanları değil, Yakın ve Orta Doğu ile Batı'nın ilişkilerindeki olasılıkları gözardı edemeyiz. Bu olasılıklar, SSCB'nin dağılmasından sonra, gözardı edemeyiz. Bu olasılıklar, SSCB'nin dağılmasından sonra, gittikçe daha kara bulutlara bürünmüş gibi gözükmektedir. Çünkü Rusya Batılı yedi ülkeye katılıp, sekizincisi oldu, zamanla NATO'ya da girebilir vs. burada bir soru ortaya çıkmaktadır : Rusya NATO üyesi olursa, NATO'nun karşısında kim kalacak? Düşündürücü değil mi?

Rus-Rum-Yunan yakınlaşması kimi hedef alıyor? Batı ülkeleri Türkiye'yi Avrupa Birliğine eşit üye kabul ederlerse Haçlı ruhu gizli canavarını kendilerinde yenerek geçmişin ipotekinden kurtulacaklardır. Haçlı Ruhu hakettiği yere atılmalıdır. Bu da tarihin çöplüğüdür. Ufukta insancılık ışığı yayılmadığı sürece milletler huzurdan mahrum kalacaklardır. İnsanlar kendi önyargılarından ayrılarak özgür olabilirler. Neticede, özgürlük *sadece* teknolojik ilerlemeden değil, Haçlı ruhu gibi kör ve rabitasız fanatizmlerden kurtulmaktan geçer. Avrupa Birliği bir coğrafya değil, serbest piyasa, demokrasi, lâik, uygar ve insancıl değerler topluluğu olup olmadığını Türkiye'yi eşit üye olarak kabulüyle gösterecektir. Kendi kabuğuna çekilenler tarihte uzun süre kalamamışlardır; çünkü her çıkışın bir inişi vardır. Dünya ufuklarına açık olan ve komşuları ile bütün insanları kucaklayan uygarlıklar ışık saçmışlardır. Avrupa Birliği de bu insanî ışığa sırtını çevirip, kendi coğrafi kabuğuna çekilemez. Bunu er veya geç anlayacaktır.

Bosna'da bir soyun tümüyle imhasına izin vermeyen ABD ve AB, bir kıtanın (Avrupa'nın) tümünü de salt bir dinî inanca (Hıristiyanlığa) âit kalabileceği saflığından kurtulmak zorunda-

33 Muzaffer Tufan, «La communication culturelle entre la Turquie et les Balkans», *Bastidiana* 6/1994 Paris-Caen.

dır. Bu da Avrupa Birliği'nin dünya evrensel ufuklarına ulaşmasından geçecektir. Çünkü, herkes ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir görüş, ulusal veya toplumsal köken, mülkiyet, doğuş veya benzeri bir statü gibi herhangi bir ayırım gözetilmeksizin *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*'nde öne sürülen tüm hak ve özgürlüklere sahiptir. Avrupa Birliği üyeleri, imzaladıkları bu bildirgenin özünü uygulayarak, Türkiye'yi de tam üye statüsüyle bu birliğe kabûl edeceklerdir. Bu karar gecikebilir, ama iptal edilemez, çünkü bu tarihî sorumluluğu yüklenmeye kimsenin gücü yetmez. Avrupa Birliği, Haçlı ruhunun gizli canavarına imkân sağladığı takdirde, dünyanın globalleşme sürecinden vaz geçmek zorunda kalır. Oysa globalleşme kaçınılmazdır ve evrensellikten, zorunda kalır. Oysa globalleşme kaçınılmazdır ve evrensellikten, yani her ülkenin kucaklanmasından geçer. Bir yıldan beri Avrupa içinde yaşayan bir millet bu bütünlüğe tâbidir.